

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства
щодо врегулювання питання призначення опікуна дитині за
законодавством держав-членів ЄС*

***Анотація.** Викладено результати аналізу законодавства держав-членів Європейського Союзу (далі – ЄС): Чехії, Франції, Німеччини, Польщі, Італії щодо питань призначення опікунів дитині, яка залишилася без батьківського піклування. Проведено детальний огляд окремих аспектів призначення опікунів дитині. Визначено: хто може бути опікуном дитини; категорії дітей, щодо яких може бути встановлена опіка; строк, на який може бути встановлена опіка над дитиною, порядок встановлення опіки.*

Із метою визначення подальших можливих змін до законодавства України з урахуванням європейської практики у питаннях порядку встановлення опіки над дитиною проаналізовано Регламент Ради (ЄС) 2019/1111 від 25 червня 2019 року про юрисдикцію, визнання та виконання рішень у шлюбних справах, у справах про батьківські права та обов'язки та міжнародне викрадення дітей.

Вступ. Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини проголосила, що діти мають право на особливе піклування й допомогу. У преамбулі Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, схваленої резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року, зазначено, що держави-учасниці цієї Конвенції визнають, що дитині для повного та гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння, та беруть до уваги, що, як зазначено в Декларації прав дитини, «дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони та піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження»¹.

Сім'ї як першочерговому середовищу зростання та становлення дітей надається відповідний захист і сприяння для забезпечення прав дитини. Як наслідок, виникло поняття «батьківської відповідальності», яке охоплює всі права та обов'язки щодо дитини та її майна. Концепція батьківської відповідальності відрізняється у державах-членах ЄС, однак, зазвичай, містить права опіки та спілкування². Враховуючи те, що батьківська відповідальність охоплює всі права й обов'язки щодо дитини саме батьків у випадку якщо дитина не перебуває під опікою батьків у силу різних життєвих обставин, виникає питання про встановлення опіки над такою дитиною, яка в різних державах-членах ЄС може відрізняється від того порядку, що наразі існує в Україні.

---

¹ Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року : Схвалена резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

² Parental responsibility – child custody and contact rights. URL: https://e-justice.europa.eu/302/EN/parental_responsibility_child_custody_and_contact_rights

Збройна агресія Російської Федерації проти України створила ситуацію з переміщенням дітей-біженців з території України до держав-членів ЄС. Проблема ускладнена тим, що одночасно виникає широкий спектр проблем, пов'язаних із такими дітьми, адже вони розлучаються зі своїми родинами, переїжджають з опікунами або з особами, з якими відсутній кровний зв'язок, тощо.

Такі обставини потребують від держав-членів ЄС (нинішнє місце проживання дітей) та України (територію, звідки виїхали діти та під захистом якої перебувають) оперативного реагування на нові виклики. Оскільки Україна не є членом ЄС, самим державам-членам ЄС та її наднаціональним інституціям досить складно виробити спільні механізми взаємодії, у тому числі через відсутність єдиної та/або тотожної правової площини щодо питань, які стосуються дітей. Тому для громадян держав-членів ЄС, наприклад на офіційному сайті Європейського порталу електронного правосуддя у розділі «Сімейні справи та спадщина», сформовано окремий підрозділ – «Діти з України – цивільно-правова співпраця»³. Такий підхід інформування та роз'яснення суттєво допомагає розумінню того, які європейські та міжнародні інструменти застосовуються в транскордонних цивільних справах за участю дітей з України, позбавлених сімейного оточення.

Актуальність дослідження законодавства держав-членів ЄС і спільного європейського права щодо питань, пов'язаних із перебуванням українських дітей за кордоном, є очевидним. У цьому контексті одним із нагальних питань є підтвердження статусу опікунів українських дітей та права здійснювати таку опіку. За законодавством держав-членів ЄС дітям, щодо яких відсутня «батьківська відповідальність», опікун призначається в судовому порядку, водночас в Україні опікун призначається на підставі рішення органів опіки та піклування. Окрім того, механізм визнання та виконання рішення, наявний у ЄС, гарантує, що рішення суду буде виконане на всій території ЄС без спеціальної процедури. Для України питання адаптації національного законодавства до європейського є вкрай важливим у реаліях сьогодення передусім із метою захисту прав та інтересів громадян, які проживають за межами України.

Основна частина.

Особа, яка може бути опікуном дитини за законодавством держав-членів ЄС.

Чехія. Питання встановлення опіки над дітьми за законодавством Чехії врегульовано Цивільним кодексом (далі – ЦК). Відповідно до частини першої статті 931 ЦК, якщо це не суперечить інтересам дитини, суд призначає опікуном особу, запропоновану батьками, якщо ця особа не відмовляється від опіки. В іншому випадку суд призначає опікуном одну з осіб, пов'язану або

---

³ Children from Ukraine – civil judicial cooperation. URL: https://e-justice.europa.eu/38593/EN/children_from_ukraine_civil_judicial_cooperation

близьку дитині або її сім'ї, якщо батьки прямо не виключили таку особу. Якщо така особа відсутня, суд призначає опікуном іншу відповідну особу⁴. Тобто, на законодавчому рівні у Чехії передбачено, що опікуном передусім може бути особа, яку пропонують батьки, після цього особи близькі до дитини та родини і вже у випадку, якщо такі особи відсутні – опікунами стають інші відповідальні особи.

Разом із тим ЦК також містить загальні положення щодо опікуна, а саме: опікуном може бути призначена лише цілком самодостатня особа, яка своїм способом життя гарантує, що здатна належним чином виконувати опікунську функцію. Перед призначенням її опікуном суд з'ясовує, чи не суперечить її призначення інтересам дитини (стаття 392 ЦК).

Опікун повинен надати гарантії належного догляду, проживати на території Чехії та погодитися на особистий догляд дитини. Якщо про дитину особисто піклувався родич або близька особа, суд надає їй перевагу перед іншою особою, якщо це не відповідає інтересам дитини (стаття 954 ЦК).

Франція. У Франції питання встановлення опіки над дитиною регулюється Цивільним кодексом (далі – ЦК), однак застосовано інший підхід: закріплено положення, що містять не вимоги до того, яким критеріям мають відповідати особи, які претендують на набуття статусу опікуна, а надається перелік осіб, які не можуть бути опікуном для дитини (стаття 395). Відповідно до положень цієї статті не можуть виконувати різні обов'язки опіки: неповнолітні особи, якщо вони не є батьком або матір'ю неповнолітнього, який перебуває під опікою; повнолітні особи, які користуються заходом правового захисту, передбаченим цим Кодексом; особи, які позбавлені батьківських прав; особи, яким заборонено виконувати обов'язки опікуна відповідно до статті 131-26 Кримінального кодексу⁵. Тобто, у Франції на законодавчому рівні визначено підстави, які унеможливають покладення на особу прав та обов'язків опікуна.

Німеччина. У Німеччині Цивільний кодекс (далі – ЦК) визначає, що опікуном може бути призначено: фізичну особу, яка здійснює опіку на добровільних засадах; фізичну особу, яка самостійно здійснює опіку на професійній основі (професійний опікун); працівника опікунського товариства, визнаного регіональним органом у справах молоді, якщо працівник працює там виключно або частково опікуном (піклувальником товариства); Управління у справах молоді. Тимчасовим опікуном можуть бути призначені: опікунське товариство, визнане обласним органом у справах молоді; Управління у справах молоді (стаття 1774 ЦК)⁶.

Цивільний кодекс містить перелік тих, хто може бути опікуном або тимчасовим опікуном. Інші статті ЦК докладніше розкривають та деталізують

---

⁴ Občanský zákoník. URL: <https://www.podnikatel.cz/zakony/novy-obcansky-zakonik/uplne/#cast2-hlava3>

⁵ Code civil. URL:

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006117880/#LEGISCTA000031345334

⁶ Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>

специфіку вимог до деяких категорій опікунів. Наприклад, щодо: придатності фізичної особи для прийняття опіки та пріоритетності добровільного опікуна (стаття 1779 ЦК); врахування навантаження призначеного професійного опікуна (стаття 1780 ЦК); призначення тимчасового опікуна (стаття 1781 ЦК); призначення та виключення опікуна батьками дитини (стаття 1782 ЦК); опікуна з індивідуальних питань або певного виду опіки (стаття 1776 ЦК). Водночас стаття 1748 ЦК містить виключні випадки, коли особа не може бути призначена опікуном. Це, зокрема, особа: яка є недієздатною; яка є неповнолітньою; яка перебуває у залежності від закладу, у якому проживає підопічний тощо. Таким чином ЦК Німеччини визначає як перелік категорій осіб, які можуть бути опікуном і додаткові вимоги для таких категорій опікунів, так і випадки виключення осіб із кола опікунів.

Польща. У Польщі питання встановлення опікунства визначено Кодексом про сім'ю та опіку (далі – Кодекс). Зокрема, відповідно до статті 149 Кодексу опікуном неповнолітньої особи може бути передусім особа, яку визначають батько чи мати, якщо вони не були позбавлені батьківських прав. Якщо згадана особа не призначена опікуном, то опікуном може бути особа з-поміж родичів або інших близьких осіб. За відсутності таких осіб суд звертається до відповідного організаційного підрозділу соціальної допомоги з дорученням щодо визначення особи опікуна. Також суд може доручити піклування установі опіки та виховання або іншій подібній установі, виправній колонії чи притулку для неповнолітніх. У разі потреби встановлення опіки над неповнолітньою особою, переданою на піклування, суд покладає піклування:

1) у разі влаштування дитини у прийомну сім'ю – на батьків-вихователів;

2) у разі влаштування дитини до сімейного дитячого будинку – на осіб, які утримують будинок;

3) у разі влаштування дитини до дитячого закладу сімейного типу – на осіб, які утримують заклад;

4) у разі влаштування дитини до закладу опіки та виховання (соціалізації, спеціалізованого лікування, інтервенційного або обласного закладу опіки та лікування) – на близьких осіб протягом 7 днів із дня набрання законної сили рішення про позбавлення батьківських прав.

Відповідно до статті 148 «Негативні підстави для призначення особи опікуном над неповнолітньою особою» Кодексу визначено перелік тих, хто не може бути опікуном або тимчасовим опікуном. Це, зокрема: особа, яка не має повної дієздатності або була позбавлена публічних прав; особа, яка була позбавлена батьківських прав; особа, яка засуджена за злочин проти статевої свободи або за умисний злочин із застосуванням насильства, або за злочин, вчинений на шкоду неповнолітній особі або спільно з неповнолітньою особою (за наявності вироку суду); особа, яка не може належним чином виконувати обов'язки опікуна⁷.

---

⁷ Kodeks rodzinny i opiekuńczy. URL: <https://arslege.pl/kodeks-rodzinny-i-opiekunczy/k2/s104/>

Варто зазначити, що законодавство Польщі щодо визначення категорій осіб, які можуть бути опікунами, демонструє модель, аналогічну тій, яка є у Німеччині.

Італія. В Італії процедура призначення опікуна неповнолітньої особи здійснюється судом. Відповідно до статті 348 Цивільного кодексу Італії (далі – ЦК) суддя з питань опіки та піклування призначає опікуном особу того з батьків, хто останнім виконував батьківські обов'язки. Призначення може бути зроблено за заповітом, публічним актом або завіреним приватним актом. Якщо зазначене волевиявлення відсутнє або якщо існують причини, що перешкоджають призначенню такої особи, вибір опікуна переважно має відбуватися з-поміж близьких родичів або інших родичів неповнолітньої особи, які погоджуються стати опікуном. Перш ніж призначити опікуна, суддя заслуховує з цього питання й неповнолітню особу, опіку над якою необхідно встановити (якій виповнилося дванадцять років). Перед призначенням опікуна суд встановлює, що особа цілком самодостатня і своїм способом життя гарантує, що здатна належним чином виконувати опікунську функцію (стаття 147⁸ ЦК).

Законодавство Італії передбачає і випадки, коли особа не може бути призначена опікуном, а також якщо особа була призначена опікуном, але не може належним чином виконувати функції опікуна, зокрема: особі понад 65 років; особа має трьох неповнолітніх дітей; особа тяжко хвора; особа здійснює інший захист (стаття 350 ЦК)⁹.

Опіка над неповнолітніми особами, які не мають родичів або інших осіб, здатних виконувати функцію опікунів за місцем їхнього проживання, може бути передана суддею з питань опіки до органу допомоги в муніципалітеті, де проживає неповнолітній, або до хоспісу, в якому він перебуває/госпіталізований. Адміністрація закладу чи хоспісу доручає одному зі своїх працівників здійснювати функції опіки (стаття 354 ЦК).

Якій категорії дітей може бути встановлена опіка/піклування за законодавством держав-членів ЄС.

Чехія. Якщо немає батьків, які несуть і здійснюють повну батьківську відповідальність щодо своєї дитини, суд призначає для дитини опікуна (стаття 928 ЦК). Тобто, опікун за законодавством Чехії призначається для дитини, у якої немає батьків, що здійснюють та несуть щодо неї повну батьківську відповідальність.

Водночас стаття 943 ЦК передбачає ситуацію, коли суд призначає дитині опікуна, якщо існує загроза суперечності інтересів дитини, з одного боку, та іншої особи, з іншого, якщо законний представник недостатньо захищає інтереси дитини або якщо це необхідно для дитини з іншої причини.

Франція. Стаття 390 Цивільного кодексу Франції встановлює, що опіка виникає з моменту смерті батька та матері або позбавлення їх батьківських

---

⁸ Codice Civile 2023. URL: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2015/01/02/codice-civile>

⁹ Tutore legale: chi e e cosa fa? URL: <https://avvocato360.it/news/tutore-legale-chi-e-e-cosa-fa>

прав. Це також стосується дитини, батьківство якої не встановлено законом. Таким чином, за Цивільним кодексом Франції опіка встановлюється для дітей, які: не мають батьків; батьки позбавлені батьківських прав; батьки дитини не відомі.

Німеччина. Стаття 1773 Цивільного кодексу регулює питання призначення опікуна. Відповідно до положень цієї статті суд у справах сім'ї встановлює опіку над неповнолітньою особою та призначає опікуна якщо: особа не перебуває під опікою батьків; батьки не мають права представляти її у справах, що стосуються її особистості та майна; сімейний стан неможливо визначити. Якщо встановлюється, що дитина під час народження потребує опікуна, опіка може бути встановлена й опікун призначається до народження дитини.

Законодавством Німеччини також передбачена опіка над ненародженою дитиною. У такому випадку опікун може бути призначений для вже зачатої дитини для захисту її майбутніх прав, якщо батьки не могли б здійснювати батьківські обов'язки, якби дитина вже народилася (стаття 1810 ЦК).

Польща. Як зазначалося, питання встановлення опіки та призначення опікуна регулюються Кодексом про сім'ю та опіку (далі – Кодекс). Опіка над неповнолітньою особою встановлюється: у разі смерті батьків (частина перша статті 94); коли батьки не відомі (частина третя статті 94); якщо батьки не мають повної дієздатності (частина перша статті 94); у разі позбавлення батьківських прав (частини перша, перша-а статті 111). Опіка не встановлюється над дитиною, якщо є хоча б один із батьків, який має законне право на батьківські права¹⁰.

Водночас стаття 182 Кодексу закріплює умови призначення опікуна зачатій, але не народженій дитині, а саме: опікун призначається над зачатою, але ще не народженою дитиною, якщо це необхідно для захисту майбутніх прав дитини.

Опіка призначається дітям, у яких відсутні батьки, які несуть батьківську відповідальність, або батьки позбавлені батьківських прав щодо дитини. Тобто, мова йде про дітей, які не мають батьківського піклування у різних його проявах, а також ненароджені діти, які потребують захисту своїх прав.

Італія. Відповідно до статті 343 Цивільного кодексу, якщо обоє батьків неповнолітньої особи померли або з інших причин не можуть виконувати батьківські обов'язки, опіка відкривається в районному суді за основним місцем знаходження неповнолітньої особи або її інтересів.

---

¹⁰ Kodeks rodzinny i opiekuńczy. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.ksiegarnia.beck.pl/media/product_custom_files/1/5/15762-opieka-i-kuratela-komentarz-do-art-145-184-kro-oraz-zwiazanych-z-nimi-regulacji-kpc-art-516-518-520-573-574-590-598-599-602-604-605-henryk-haak-fragment.pdf&ved=2ahUKEwiB3N3gqsOBAXUaBhAIHZqWDJAQFnoECBQQBg&usq=AOvVaw3CtB269oURRdgRmKj1v8bd

Строк, на який може бути встановлена опіка/піклування над дитиною за законодавством держав-членів ЄС.

Чехія. Опіка починається з моменту призначення опікуна та припиняється, якщо хоча б один із батьків набуває батьківської відповідальності або якщо він набуває здатності її здійснювати. Опіка над особою припиняється також у разі досягнення її повноліття або усиновлення. Функції опіки припиняються у разі смерті опікуна або за рішенням суду про звільнення опікуна від виконання своїх обов'язків або усунення від виконання обов'язків опікуна (стаття 935 ЦК).

Франція. Опікун призначається на час піклування (стаття 406 ЦК). Опіка припиняється у разі прийняття рішення про звільнення опікуна або у разі його смерті.

У випадках, коли після встановлення опіки над неповнолітньою особою один із батьків (або обидва батьки) на підставі рішення суду визнають своє батьківство, опіка над неповнолітньою особою припиняється і така особа передається законним батькам (стаття 392 ЦК). Опіка також припиняється у разі досягнення особою повноліття (вісімнадцяти років, стаття 388 ЦК) і у випадку, якщо неповнолітня особа одружується до досягнення повноліття (стаття 413-1 ЦК).

Польща. Відповідно до статті 170 Кодексу про сім'ю та опіку з досягненням неповнолітнім повноліття або поновленням батьківських прав опіка припиняється.

Італія. Опіка припиняється з досягненням неповнолітньою особою повноліття або зі смертю опікуна, його звільненням чи відстороненням через недбалість, зловживання повноваженнями, неналежність у виконанні опікунських обов'язків або якщо він виявився не гідним навіть за дії, не пов'язані з опікою¹¹.

Порядок встановлення опіки/піклування над дитиною за законодавством держав-членів ЄС.

Чехія. Відповідно до законодавства Чехії опіка над неповнолітньою особою встановлюється у судовому порядку. Якщо у такої особи відсутні батьки, які несуть і здійснюють повну батьківську відповідальність щодо своєї дитини, суд призначає для дитини опікуна. Суд призначає дитині опікуна негайно після того, як стає відомо про необхідність призначення опікуна (стаття 930 ЦК). У разі відсутності у неповнолітньої особи батьків опіку здійснює орган соціально-правового захисту дітей як державний опікун до прийняття судом рішення про призначення опікуна для дитини або до моменту, з якого опікун починає виконувати свої функції (стаття 929 ЦК).

У рішенні про призначення опікуна суд зазначає: підставу призначення опікуна; строк виконання функцій опікуна з визначенням цих функцій; права

---

¹¹ Scopri professionisti in: responsabilita civile. URL: <https://www.prontoprofessionista.it/articoli/il-tutore-dei-minori-parte-seconda-avvocati-civile-studio-legale-associato-mazzocchi-amp-stacchiotti-ancona-ancona-marche-7434.html>

та обов'язки, у тому числі щодо інших осіб опікуна, у тому числі щодо можливого представництва неповнолітньої особи (в суді, державних органах тощо); періоди звітування опікуна перед судом (у разі необхідності) тощо (стаття 945 ЦК).

Судом можуть бути призначені також інші форми опіки над неповнолітньою особою або її майном, наприклад: опікун з управління майном дитини (стаття 948 ЦК); патронатні вихователі (стаття 958 ЦК) тощо.

Франція. У разі відкриття справи про опіку суддя з питань опіки та піклування скликає сімейну раду, яка призначає опікуна (стаття 391 ЦК).

У Франції встановлення опіки здійснюється сімейною радою, яка має власну специфіку формування. Цивільним кодексом (розділ «Сімейна рада») передбачено порядок формування сімейної ради, склад якої визначає суддя з питань опіки та піклування. Сімейна рада складається щонайменше з чотирьох членів, включаючи опікуна та особу, яка може замінювати опікуна, суддя з питань опіки та піклування не входить до складу сімейної ради. Членами сімейної ради можуть бути близькі родичі неповнолітньої особи, а також будь-яка особа, яка проживає у Франції або за кордоном і яка виявляє до неповнолітньої особи інтерес. Члени сімейної ради обираються з урахуванням інтересів неповнолітньої особи та її здібностей, стосунків, які вони мали з батьком або матір'ю дитини, емоційних зв'язків тощо. Суддя повинен враховувати необхідність присутності в сімейній раді представника хоча б однієї з родинних «гілок» – батьківської або материнської (стаття 399 ЦК).

Головує на сімейній раді суддя з питань опіки та піклування, рішення приймаються членами сімейної ради шляхом голосування. Варто зазначити, що у разі заміни опікуна новий потенційний опікун участі у голосуванні не бере. У процесі голосування вирішальним є голос судді (стаття 400 ЦК).

Німеччина. У Німеччині Сімейний суд встановлює опіку над неповнолітньою особою та призначає опікуна (частина перша статті 1773 ЦК).

Сімейний суд може встановити також інші форми опіки над неповнолітніми, наприклад додаткову опіку, яка необхідна для здійснення догляду за справами, якими батьки або опікуни не можуть займатися (стаття 1809 ЦК).

Польща. Опіку встановлює Суд опіки, як тільки отримає інформацію щодо наявності законних для цього підстав (стаття 145 Кодексу про сім'ю та опіку). Процесуальні аспекти встановлення опіки регламентовані Цивільним процесуальним кодексом, який містить окрему главу 2 «Інші сімейні справи та справи піклування»¹².

Італія. В Італії повноваженнями щодо призначення опікуна наділений суд. Окрім того, про всі випадки, коли неповнолітня особа залишилася без піклування, слід повідомляти суд. Наприклад, орган реєстрації актів цивільного стану, який приймає заяву про смерть особи, у якої залишилися неповнолітні діти, або заяву про народження дитини від невідомих батьків, а

---

¹² Kodeks postępowania cywilnego. URL: <https://arslege.pl/kodeks-postepowania-cywilnego/k14/s688/>

також нотаріус, який оприлюднює заповіт із зазначенням опікуна чи піклувальника, повинні повідомити суддю з питань опіки та піклування протягом десяти днів (стаття 345 ЦК). Як тільки стає відомо про зазначені факти, суддя з питань опіки відкриває справу про опіку і призначає опікуна (стаття 346 ЦК).

Визнання рішень судів про встановлення опіки/піклування над неповнолітньою дитиною на території держав-членів ЄС.

Регламент Ради (ЄС) 2019/1111 від 25 червня 2019 року про юрисдикцію, визнання та виконання рішень у шлюбних справах, у справах про батьківські права та обов'язки та міжнародне викрадення дітей (далі – Регламент) визначає, що сфера застосування Регламенту включає будь-яку форму влаштування дитини в прийомну сім'ю, тобто влаштування під опіку однієї чи кількох фізичних осіб відповідно до національного законодавства та національних процедур або в інституційну опіку, наприклад дитячий будинок або дитячий будинок в іншій державі-члені, за винятком явно виключених випадків, таких, як передача з метою усиновлення, передача під опіку одного з батьків або, можливо, будь-якого іншого близького родича залежно від декларації держави-члена, що приймає дитину. Таким чином, це також має включати «влаштування у виховний заклад» за рішенням суду або компетентним органом за згодою батьків або дитини, або за їхнім бажанням після девіантної поведінки дитини (пункт 11 Преамбули)¹³.

Положення Регламенту застосовуються до таких цивільних справ: розлучення або визнання шлюбу недійсним; набуття, виконання, передача, обмеження або позбавлення батьківських прав та обов'язків. Питання щодо набуття, виконання, передачу, обмеження або позбавлення батьківських прав та обов'язків можуть включати, зокрема, питання щодо: прав на опіку та право на спілкування з дитиною; компетенції органів опіки, піклування та подібних установ; компетенції установ та функцій осіб або організацій, які несуть відповідальність за неповнолітню особу або її майно, а також представляють або допомагають неповнолітній особі; влаштування неповнолітньої особи в дитячий заклад або прийомну сім'ю; заходів захисту дитинства, управління, утримання чи розпорядження майном дитини.

Як зазначено в Регламенті, функціонування сфери правосуддя в ЄС враховує різні правові системи та традиції держав-членів ЄС і має фундаментальне значення. У цьому контексті слід і далі поглиблювати взаємну довіру до систем правосуддя. ЄС має на меті створення, збереження та розвиток простору свободи, безпеки та справедливості, в якому гарантується вільне пересування людей і доступ до правосуддя. Для досягнення цієї мети права людей, особливо дітей, мають бути зміцнені в судових процедурах задля сприяння співпраці судових та адміністративних

---

¹³ Регламент Ради (ЄС) 2019/1111 від 25 червня 2019 року про юрисдикцію, визнання та виконання рішень у шлюбних справах, у справах про батьківські права та обов'язки та міжнародне викрадення дітей. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:32019R1111>

органів та виконання рішень у справах сімейного права на території ЄС. Відповідно до Регламенту розширюється взаємне визнання рішень у цивільних справах, спрощується доступ до правосуддя та покращується обмін інформацією між органами влади держав-членів ЄС.

Відповідно до статті 30 Регламенту рішення, прийняте в державі-члені ЄС, визнається в інших державах-членах без необхідності спеціального провадження.

У зв'язку з тим, що призначення опіки над дитиною за законодавством держав-членів ЄС встановлюється на підставі рішення суду, такі рішення визнаються, оскільки стаття 1 Регламенту передбачає, що такі випадки є сферою її застосування, тому вступає в дію положення статті 30 Регламенту.

Висновки.

1. Аналіз законодавства держав-членів ЄС свідчить про те, що у питанні встановлення опіки над дитиною існує загальний підхід, визначений цивільно-правовою доктриною, та схоже регулювання аспектів досліджуваної тематики.

2. Для встановлення особи, яка може бути опікуном дитини, законодавством більшості держав встановлені певні критерії. Одночасно законодавство визначає підстави, що унеможливають призначення особи опікуном. Законодавством також передбачені випадки, коли батьки можуть визначати опікуна, наприклад близьку особу для родини чи дитини. Тобто, законодавець зосереджує свою увагу на тих якостях та критеріях у виборі опікуна для неповнолітньої особи, які дозволяють такій дитині відчувати себе максимально захищеною, перебуваючи під опікою/піклуванням.

3. Опіка та піклування встановлюються для неповнолітніх осіб, які позбавлені батьківського піклування: батьки яких померли або позбавлені батьківських прав; дітей, сімейний стан яких неможливо встановити; ненароджених дітей.

4. Строки, на які може бути встановлена опіка, відображають положення цивільного права та усталеної практики, але вони не мають чітко визначених меж. Розпочатися опіка над неповнолітньою особою може у будь-який момент, якщо дитина залишається без батьківського піклування. Опіка триває до настання повноліття. Це, як правило, досягнення 18 років. Водночас опіка може бути припинена, наприклад, якщо хоча б один із батьків набув батьківських прав, у разі смерті опікуна, у разі набуття шлюбу самою неповнолітньою особою до досягнення повноліття тощо. Фактично йдеться не про чіткі строки, на які встановлюється опіка, а враховується період, на який дитині потрібна опіка (до досягнення 18 років), а також визначаються випадки, у разі настання яких до повноліття дитини припиняється опіка.

5. Варто акцентувати увагу на суттєвій відмінності законодавства та практики держав-членів ЄС і України щодо порядку встановлення опіки/піклування над неповнолітньою особою. Аналіз законодавства держав-членів ЄС свідчить про наявність судового порядку встановлення опіки, про що зазначено у цивільному законодавстві. Україна застосовує

адміністративний спосіб встановлення опіки над неповнолітньою особою і підставою є рішення органів опіки та піклування. Доцільно зазначити, що судовий порядок слугує елементом гарантії забезпечення прав особи, якій буде призначено опікуна. Про це, наприклад, свідчить досвід Франції, де для вирішення питання опікунства відповідно до законодавства передбачається створення сімейної ради під головуванням судді з питань опіки та піклування, до складу якої можуть входити родичі дитини як по материнській, так і по батьківській лінії. Окрім того, опікуна можуть зобов'язати звітувати про свою роботу перед судом, отримувати дозволи на виконання певних дій, суд може заслуховувати саму неповнолітню особу у процесі призначення опікуна.

6. З урахування статусу України як кандидата в члени ЄС, процедура встановлення опіки/піклування над неповнолітніми особами потребує врегулювання на законодавчому рівні з урахуванням особливостей функціонування правової системи України та обрання такої форми «судової моделі», яка сприятиме ефективному функціонуванню та реалізації покладеної на неї функції. При цьому варто враховувати готовність судової системи України до запровадження додаткової категорії справ до розгляду, адже окрім опрацювання та внесення змін до законодавства виникає також питання його реалізації, оскільки суди в Україні не здійснюють розгляд справ про встановлення опікунства.

7. Уніфікований порядок призначення неповнолітній особі опікуна за законодавством держав-членів ЄС та прийняття Регламенту Ради (ЄС) 2019/1111 від 25 червня 2019 року про юрисдикцію, визнання та виконання рішень у шлюбних справах, у справах про батьківські права та обов'язки та міжнародне викрадення дітей передбачає визнання та виконання рішень судів без додаткового спеціального провадження.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

* Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.